Поема

Пружнаста віхола —
прудка підпора крилам.
Боріння. Зрив. Упертий рев стрибка.
Як нудно пахне тулуб літака
розпеченим металом і мастилом!
Як ухають, працюючи навзаводи,
мотори!
Вигук. Вихлоп. Спазм. Виття.
Брести крізь ніч,
в морозній хузі плавати,
нести моє малесеньке життя...
Напружено, аж пальці побіліли,
чіпляюсь за дюралієвий плинт
і прислухаюсь, як гребе під крила
густенну бурю працьовитий гвинт.
Греби поглибше, далі й далі вгвинчуй
десяток тихих людських існувань
туди,
за пруг,
за фронт,
за бій,
за грань,
де кожен —
сам, самітний, поєдинчий, —
стрибне в ревіння, в хаос, в хлань.
Це буде грань життя мого.
Не знаю, —
кінець чи грань?
Мої сімнадцять літ
я в пам'яті квапливо проглядаю,
печальний список бідочок і бід.
Не бідкаюсь. Даремно. Ні до чого.

Кому? Тобі, Іване Хомичу?
От знов на мене він поглянув строго,
немов почув, як гірко я мовчу.
За мною слідом ти крізь отвір ступиш,
за мною звалишся у прірву, в круговерть,
заціпиш зуби,
сталь кільця поцупиш
і трапиш в сніг
чи вгрузнеш в смерть.
Ти зробиш все, як я,
а може, навіть краще,
хоч я — молодша
й легше долечу,
та ти пройшов
такі безжальні хащі,
де вмерла б я, Іване Хомичу!
Про мене знаєш більше, аніж кажеш.
Неприязнь тліє нишком, наче трут.
Вдивляєшся,
чекаєш,
міриш,
важиш, —
не вірить людям —
твій щоденний труд.
Я знаю це, і злюсь, і зневажаю,
але убік очей не відведу,
бо ні жаху, ні сумніву не маю
перед лицем того, на що іду.
Мене від спільного походу не відділить
ні зір колючий,
ні колючий дріт,
і я зумію тілом власним втілить
той досвід мій,
який би міг знесилить,
але став силою прожитих трудно літ, —

їх темний подих розпачу опік,
жалка образа відшмагала їх,
у горлі згорбивсь,
зщулився і знеміг
моїх питань невикричаний крик.
Дві тисячі сто дев'яносто днів, —
і в кожен з них я входила, як в біль,
немов крізь терня, дерлася крізь гнів.
Дві тисячі сто дев'яносто днів, —
і я не впала,
й винесла звідтіль
недоторканну кладь надій і почуттів,
як здобуток моїх німих зусиль.
Я — не сама,
була я не сама
в своїй хитливій утлій самоті.
Я бачила,
що не сховає тьма
великої просвітлості путі.
Я бачила,
я прагнула до них,
прокладачів незміряних доріг,
до доброї жадоби їх робіт,
до їхніх спільних радощів і бід,
до їхніх роздумів, і планів, і нарад,
до їхніх здвигнутих мільйонним маршем
свят…
— Дивись, Оксано, ось тобі на свято, —
блакитноокий, наче трошки журний,
слова звучать, як завше, хриплувато,
а тон удано жвавий і бравурний.
— Приніс тобі дарунків небагато,
"Кобзар" в оправі, ще й пенал
фігурний. —
Це батько мій,

це наш Василь,
мій тато.
Тому шість років.
Дільше як шість років.
Переджовтневі смерки прохолодні.
Іще на сходах чую шурхіт кроків, —
він знов страшенно втомлений сьогодні,
але ввійде в кімнату так, неначе
з-під душу вибіг чи прийшов з футболу,
лише на шиї синя жилка скаче
і біля губ проклалась зморшка квола.

Ми вийшли втрьох.
Дзвінке, як бронза, листя
бриніло, впавши на алеї парку.
За чорними кущами переярку
підморгували вікна передмістя.
Хитання тіней,
темряви несталість,
два силуети —
батька й мами Віри.
Він взяв її за руку:
— Що б не сталось,
не похитнись, не втрать своєї віри... —
Не втратити своєї віри? Ні,
вона її не втратила й в ту мить,
як ми почули,
що дзвінок гримить
в переддосвітній чуйній тишині.
І він підвівся вдягнений.
З постелі
звелася мати.
Грюк дверей раптовий.
В квартиру струнко увійшов військовий
у довгополій негнучкій шинелі.

Мене обнявши, кам'яніє мама,
а батько,
крісло сунувши в куток,
сидить, вдивившись невідривно й прямо
у кожен їхній рух і крок.
На стінці висне збита набік рама.
Розкидано хапливо стос книжок.
З чорнильниці повзе лілова пляма
на зошита мого листок.
Повзе, як пляма, втома і знемога,
стрясає тілом тихий дрож тривог.
На нас востаннє глянув він з порога.
Ми тільки вдвох.
Ми вдвох.
Схилившись, мати підняла з долівки
портрет, —
давно він висів в нашім домі.
На грудях батька навкіс три нашивки
і зірка на суконному шоломі,
Таким стояв на кручах придніпрових,
таким доходив аж до львівських стін,
таким пішов в супроводі військових,
зодягнених так само, як і він.
Казала мати: — Помилка. Страшна.
Дурна. Кричуща. Скоро буде вдома. —
Минали дні і тижні.
Путь відома:
до підворітні, в сіни, до вікна.
Десятки рук в віконце тягнуть клунки, —
цибуля, хліб, жовтаве сало, сіль.
На клаптиках, принесених звідтіль,
слова про те,
що все гаразд,
цілунки,
як вчиться Ксана?

Твій Василь.
Тут довгі черги помилок таких,
як з батьком.
Я вже пізнавала їх —
наляканих бабунь, заплаканих дружин.
Он теща Шведова. Он Голубенків син.
А он Марієчка,
чорнява і гнучка,
актора нашого знайомого дочка.
Ми з нею часто вкупі повертались,
порожні кошики додому несучи.
Позиченими з різних п'єс здавались
її примовки, репліки, плачі.
Вона поїхала весною на село,
про родичів казала і про дачі,
а я тягла все менші передачі,
бо в мами грошей зовсім не було.
Коли, притиснувшись до стінки в підворітні,
чекала я, щоб в сіни увійти, —
дбайливий дотик рук
чи усміх негпомітний,
миттєвий дар людської теплоти, —
який потрібний,
дорогий,
привітний,
який ласкавий
був для мене ти!
У пам'яті я збережу навік
і вчительки уважність обережну,
і з другом батька бесіду бентежну
про те, яким є справжній більшовик.
І от кінчивсь етап життя один:
нема чого ходити в караулку,
нема чого прийомних ждать годин,—
назад додому, до свого притулку

іду з каструлькою схололих картоплин
і довго човгаю по нашому провулку,
лякаючись віддати їй цидулку,
що він — на вислання,
що він...

...Підкинуло. Здригнулось. Зашкребло.
Затнувся подих. Оберт. Шарудіння.
В ілюмінатор щільно влип Павло,
Іван Хомич вчепився за сидіння.
Я, глянувши в напівзамерзле скло,
грізне й барвисте вгледіла видіння,
переблиски вогнів
у чорноті внизу,
червоні, жовті і зелені траси
стрибучих рисок.
Сполох, як в грозу.
Забагровілих хмар раптові обертаси.
Мотори рвуть на повному газу.
Бляшанки, паки, ящики, припаси
переповзають з боку в інший бік.
Пунктир смертей
промчався повз і зник,
і знову тьма,
і знов сліпуча різь
іскринок, бризок, вогників, блискіток.
Розверзлись хмари.
Вгору потяглись
розжарені ножі розлючених зеніток.
Ревуть мотори,
аж гогочуть,
аж
риплять хрящі бляшаної кабіни.
В горлянці згус ковток гіркої слини.
У хвіст машини люто пре вантаж...

Я радше з подиху моторів,
ніж з радісного крику бортстрільця,
дізналася про тишину просторів,
яка нас оточила без кінця,
лиш дальні залпи сплеском вогнепаду
ще шарпали і злили горизонт.
Пілот ввійшов,
квадратик шоколаду
погриз,
сказав:

— Перелетіли фронт.
І знову цідиться мертвотна синь плафонів,
Павло знов мостить в ранці кожну, річ;
забившись в темний кут, на відкиднім ослоні
похнюпився Іван Хомич.
Що він надумав отієї ночі,
сторонячись людей,
на самоті,
один в своїм душевнім худосоччі,
один в своїм одлюдницькім житті?
"Дівча дівчам,
але не розгадаю,
по виразу очей не розберу,
чи змучена, чи злякана до краю,
чи, може, грає з нами лживу гру.
Я недаремно радив командиру
не йти на пробу,
я б застосував
і тут чітку, здорову недовіру,
не без підстав — ні, ні! — не без підстав.
Яких причин таємна, скрита сила
її сюди, в літак цей, привела?
Чи виправдань своїх батьків схотіла,
чи відплатить, як зрадниця мала?

Не йде про честь батьківського наймення, —
під материнським прізвищем вона
вписалася в народне ополчення,
анкети не заповнивши сповна.
Я викрив фальш
і зразу ж генералу
доклав,
що з нею так, мовляв, і так.
Дарма.
Немов і не почув сигналу,
а нині й сам садив її в літак.
Що ж, довіряйте,
хоч свою довіру
доводите занадто гаряче,
та вас ще гарячіше припече,
коли вона дограє гру нещиру
і в слушний час до німців утече..."

Його терзав, давив і тряс
підозри заздрий рик, —
як чад, струмів він поміж нас,
як сизий присок, пік.
Босоніж присок перейду,
прорву біду, мов чад, мов тьму,
і свій солдатський хліб прийму,
як всі, в однім ряду.
Іти отак, іти отак,
не повертати вбік,
хоча проник і в цей літак
глухий, злобливий рик.
Вже не прикличе він біди,
з дороги не зіб'є,
бо знаю я,
за що й куди
несу життя своє.

І я побачила в імлі,
у синій зморі літака,
як простяглася звіддалі
до мене спогадів рука, —
вона щедротно подає,
щоб я напитися могла,
густим питвом життя моє
у суміші добра і зла.
У ньому — гіркість, плач, і прах,
і сонце, й сталь, і сміх,
І іскри в маминих очах,
і темна туга їх.
Задивлені в любов і даль,
живі, живі, живі
вони були і в ту прощальну мить,
коли між нами сірі вартові
стояли, щоб до неї не пустить.

Тоді мене учителька забрала.
А далі – дитбудинок. Старший клас.
Навчання, праця, витримка тривала
і роздуми про себе і про час.
Листи від мами в м'ятому конверті.
директор сам розпитував: звідкіль?..
Що принесуть пояснення одверті?
З ким поділити неподільний біль?
Не все було самотністю і болем, —
був труд, і гурт, і регіт згаряча,
і шум весни, і захват волейболом,
і хлопець хлопцем, і дівчам дівча.
Не раз Павло — секретар осередку —
підходив, щось казав і замовкав,
допомагав мені вдягти жакетку
та й біг, пославшись на негайність справ.
В любимий батьків парк

ми з ним ходили часом,
теплішало, коли торкався він руки,
а в ту неділю рушили всім класом
на Люботинські затишні ставки.
Верталися в вінках, в піснях, в ігрі, в розгоні,
Павло поперед всіх стрибав, смішив мене.
Вже з першого обличчя на пероні
ми прочитали:
сталось щось страшне.
Я до кінця, до старості, до скону
запам'ятаю тишину,
юрбу на площі,
гучномовця конус,
хрипіння пауз,
фраз вагу жахну.
Коли розходилися люди, —
були вони уже і ті, й не ті.
Велике діло праведного суду
їх спільним ділом стало у житті.
Вони ідуть, —
невже пройдуть повз мене,
мене на бік одсторонивши знов?
Їх шереги,
їх кличі,
їх знамена —
мої,
як дух, як плоть моя і кров.
Невже я справді марна й негодяща,
щоб внесок мій придатися не міг?
Вони ідуть. Дорога їх — найтяжча
зі всіх людьми прокладених доріг.
"Брати і сестри!"
Так по-людськи вперше.
Як відповім йому?
Як відповім?

Той комуніст, що впав, в його тюрмі померши
і в нього вірячи, — він батьком був моїм.
Його загибель — також наша втрата,
безглузда втрата в битві двох світів.
Хто займе місце впалого солдата?
Вони ідуть. Твій час наспів.
"Брати і сестри".
Як же відповісти?
Як звать мене тепер?
Дочка?
Чия?
Не він один,
а це — всі комуністи
на мене кличуть,
і підводжусь я,
і разом з ними я піду до краю,
і разом з ними змірю шлях оцей,
не перерву,
не зраджу,
не зламаю
путі моїх батьків, путі моїх дітей.

Коли всім класом ми до військкомату
пішли й просили в армію забрать,
там, одібравши хлопців, може, п'ять,
погнали геть компанію строкату.
Себе ми відчували півлюдьми.
Куди ж іти? І от знайшли у місті
Потрібне діло. Записались ми
На курси, звані курсами радистів.
Тоді з'явивсь Іван Хомич.
Він брав
од нас заяви, посвідки, анкети.
Питав, порившись в вороху заяв:
хто дід? хто батько? звідки? як ти? дети?

Він зберігав,
він пильно доглядав,
провірivши до крапки і до риски,
життів недовгих наших списки,
затиснуті в бляшаних клямрах справ.
Постановили мало не відразу
зарахувать курсантами наш клас,
лише про мене не було наказу,
нарешті появивсь і цей наказ.
Вагавсь, як видно, на моїй заяві
Іван Хомич поставити свій гриф...
Не довго вчилась я радистській справі, —
звалилась.
Жар. Жага. Верзіння.
Тиф.
Проснулась в родички з Холодної гори,
два місяці пролежавши в гарячці
на кривоногій, ветхій розкладачці,
метаючись з тривоги і жари,
і вибрела на вулиці пустинні,
пострижена, збентежена, слаба, —
десь там на мене друзі ждать повинні,
там мій обов'язок,
і труд мій,
і судьба.

Сіпнувши двері, збила я гачок,
і, протягом підхоплений, під ноги
шугнув шумливий, довгий звій стрічок,
жмутки соломи, курява підлоги.
На чорній дошці — крейда дбалих вправ,
таблиці Морзе білі крапки й риски.
Антенні рами. Книги без оправ.
Кривих верньєрів [1] ебонітні диски.
Плакати й клапті, запхані у кут.

І я одна в безмовності просторій
покинутих поспішно аудиторій
радистських курсів.
Я одна отут.
Забули попередить? Не хотіли
з собою брати?..
Павле, як же ти...
Не скрикнути.
Ще раз зібрати сили.
Не тратить часу.
З Харкова піти.

Спустошеність площі,
де протяг по полю асфальтному вивів
узори похмурі і чорні, як траурні ленти вінків, —
це звихрений попіл паперів,
попалених наспіх архівів,
потоптаний погар писання,
уривки обвуглених слів.
Безлюддя печальних кварталів.
Духмяність тонка листопаду.
Часами гарматним розкатом проноситься
в тишині
розпачливе рикання лева з розбомбленого
зоосаду, —
він, скровлений, сильний, безумний,
вмирає уже три дні.
Ні, ця тишина не тихіша
за гуки, розриви й обвали
за ляск запопадний зеніток,
за брязкіт осколків о брук,
за вибух,
одсвічений багро в дзеркальній стіні п'єдесталу,
звідкіль нам говорить Шевченко
розгніваним порухом рук.

Продзвонять підківки патрульних.
Процюкають кроки старечі,
і дивляться люди й будинки пустими очима біди.
Поникши на лавці, холону,
хилю упокорено плечі,
шукаю у звивинах мозку надії зітерті сліди.
— Оксано! — раптово і різко.
— Оксано! Яка ж бо я рада... —
Марійки, схвильовані руки розмотують хустки
кайму.
— Лишилась?.. Недовго чекати.
Тікають. Кінчилась їх влада.
Нічого я їм не забуду. За все розрахунок візьму. —
Марійчині тіняві очі, Марійчині губи вологі
і щось небувале, незнане, нове і небачене в них.
Від неї відсахуюсь, повна іще потайної тривоги,
і морок раптовий між нами,
між мною й тобою,
проліг.
— Я слухаю радіо...
Вермахт. Культура. Берлін. Європейці.
Боїшся? Зголосимось разом.
Обидві ми – жертви Чека... —
Я зводжусь.
Дві тіні тріпочуть
на жовтій піщаній алейці.
Ударю.
До болю, до крику назад розмахнулась рука.
Ударю.
Ти чуєш?
Тікай же,
бо я придушу тебе, шлюхо.
Виходить, оце і єсть ворог,
зустрінутий вперше в житті.
Зіниці пожовкли, як в кішки.

— Тікай же! — проказую глухо.
Побігла.
Я вийшла із міста ярком по знайомій путі.
Димучі простори. Гримучі дороги.
Поля спопелілі. Спалахнуті стоги.
Масних палениськ пелехата юга.
Привали. Бюмбьожки. Прокльони.
Тривоги.
Побиті, ганчір'ям обкутані ноги.
По воду, по хліб, по надію черга.
І раптом — зелена донецька сага,
дихання вологи, холодна куга...
Спинитися — вмерти з одчаю й знемоги.
Вперед. Пилюга. Пилюга. Пилюга.

Де я їх надибала? В школі за тихим
Осколом.
Зайорзав, забігав, на зборах захрипнув
Павло,
але повернувся зі зборів отих
з протоколом:
на курси мене зараховано знову було.
Крутнулись верньєри.
Зелені заблимали вічка.
Зметнулись антени.
Полізли у нори шнурки,
і пішла цокотня,
перестук, позивних перекличка,
пульс морзянки рвучкий,
призвичаєний двигіт руки.
Будь спрямована в ціль,
будь, мов постріл,
несхибна і стисла,
будь невтомна, — і ти,
як народний пароль, розбереш

зашифровану річ,
таємничі позначення й числа
партизанських команд,
диверсантських суворих депеш.
Розсип іскор —
і мчать всепроникливі цятки та риски,
і домчать,
і десь в Харкові
тол
штаб-квартиру СС роздере.
З цілим світом говорить
рука худорлява радистки
іскрометним ключем своїм:
цятка — тире,
цятка — цятка — тире.
Я ловлю себе часом,
що чую ввесь світ, як морзянку,
на пунктир двох іскрин
покладаю всі звуки землі —
і ритм свого серця,
й Павлову журливу співанку,
і гудіння моторів, заблуканих в сніжній імлі.
Я їх розумію:
глибокий, протяжливий подих,
бистрий віддих,
короткий,
як цятка, як іскра, як блиск.
На своїх, продиктованих тактом спалахувань,
кодах
бурмотять вони, може,
про взятий незважено риск.
Що ж, нехай...
Похилюсь на брезент парашутного тюка,
буду слухать себе, своє серце, свій крихітний світ.
Яка там була в мене школа, і мука, й наука

І скільки згадок назбиралося протягом літ!
Лежить моє тіло
у ватнику, в штанях, в ушанці,
лежить, прикурнувши
на паках патронів і толу,
і стрясається пульсом,
одміряним в строгій морзянці,
і хвилі від нього
розходяться по видноколу.
Якщо зібрать
в единий пункт,
в єдиний центр,
в єдину цятку
думки, чуття, пориви, мрії, сни,
усе єство
до краю,
без остатку,
до дна останньої глухої глибини,
аж задвигтіти,
як двигоче стрілка,
на компасі в магнітну даль рвучись,
щоб кожен нерв, клітинка, мускул, жилка
призивом спільним наскрізь пройнялись,
тоді, —
я вірю, відчуваю, знаю, —
як резонанс, озвуться позивні
із далини,
з тайги,
з-за гір Алтаю
долине крик, призначений мені.
Я пальцями об серце вибиваю
сигнали точні, прості і ясні.
Вслухаюсь —
хвилі йдуть з-за небокраю.
Прийом! Прийом!

Є відповідь?
Ще ні...
Так знову бий усім єством прагнущим
туди, в Сибір, у безмір, в буревій.
Ні пасмам гір,
ні вартовим,
ні пущам
не зупинити клич мій позивний,
Вистукую:
дві риски, цятка й риска,
і знов дві риски, і три риски вслід.
До палу мозку,
дзвону кровотиску
я променюсь,
я б'юсь об кругозвід.
Сигналю:
— Мамо! —
Знов дві риски. Цятка.
Сигналю:
— Мамо! Мамо! Мамо! Ма... —
Не зойк, не писк безсилого дівчатка —
змужніла вже без тебе я сама.
Ось парашут мій. Строп туга укладка.
Ось люк. За ним — кружіння, безвість,
тьма.
А може, й смерть?
Дві риски. Цятка.
Мамо!
У мене все. Прийом. Прийом. Прийом.
На дні очей, напроти мозку прямо,
в світінні ганглій,
виразно цілком
я бачу маму.
Постать, брови, очі,
сумні, безмежно теплі і живі.

Вузенькі плечі в стьоганці робочій
і хустка в'язана на сивій голові.
Здмухнувши сніг по мерзлім підвіконню,
вдивилась в світ.
Уже світає там.
До мене руку тягне.
Рваний шрам
протяв пориту зморшками долоню.
— Зіпрись об мене. Час вставати, доню.
За тебе я ручаюсь всім життям... —
Так. Певне, час.
На вгрітому сидінні
заворушивсь Іван Хомич.
Павло підвівся, тихо став узбіч,—
мовчить, ладнає ремені наспинні.
Механік в дверях одкрутив болти.
— Приготуватись! — запалало слово.
І неминуче впало так раптово,
що вже не стало
ні турбот, ні спогадів, ні суєти.
Одна. Сама. Лиш ти. Лиш ти.
Ні, ось Павло. Він йде вперед. Пусти.
Пусти його. Він скочить в пітьму перший.
За ним і я. Хомич останній. Три.
Твердим ударом тьму дверей продерши,
в ребристій сталі заревли вітри.
Мороз зім'яв, пожмакав, згріб лице.
Нема назад.
Як томить кожна п'ядь!
Як давить ранець!
Спокій! Де кільце?
Затисни й сіпай на рахунок п’ять.
Павло пригнувся.
Брязкіт.
Свище падь.

Падіння. Прірва. Край. Не відступать.
Хтось підштовхнув:
— Пішла! —
Ступила, зникла, витліла до тла.
Стрибок.
Падіння
головою вниз,
скрутило м'язи враз,
розсік морозу вріз,
суглоби рве по швах,
хребет до тріску гне
на друзк,
на брязк,
на стиск,
на смерть
волочить, стаскує, жене,
вогненна круть, зелена верть
до пня розколює мене,
я розметалась,
серце, ноги, руки,
сто рук, сто ніг, сто тіл,
навальна млость, стрибучих іскор муки,
і раптом рветься тулуб мій навпіл,
протяжний гук, опуклий вибух,
болючий струс
і тишина,
десь в нутрощах, в життя найглибших глибах
колючих спазм згасаюча луна,
бринливі стропи підпирають круто,
і, як долонь, прикривши височінь,
сіріє наді мною кругла тінь
ривком розгорнутого парашута,
гойдаюсь всім тілом,
пручаюсь, підстрибую, висну
між чорною тьмою внизу

і чорною тьмою вгорі,
очам не пробити її непроглядність зловісну,
безмежні пустоти, бездонні нурти, пустирі,
сама, одинока, самітня, одна, позабута,
між чорною тьмой внизу
і чорною тьмою вгорі,
клаптинка тканини, лапатий листок
парашута,
під ним безпорадна,
мов кокон, метляюсь на довгім шнурі,
волокон і м язів розчахнутий вихорем віхоть,
хистке існування, закружляне в сніжній імлі,
аби не зомліти, щоб вірити, пружитись, дихать,
землі доторкнутись і встояти на землі,
не пухла долоня легкої шовкової тканки
роздмуханим куполом вчасно прикрила мене,
повиснуте бомбою тіло тяжке диверсантки, —
мій гнів, мою клятву, моє поривання земне
велика долоня,
міцна материнська долоня,
робочими зморшками різко і гірко порита,
її неухильність, безстрашність, турбота, безсоння
тримає мене над розверстими ямами світу,
долоні мільйонів, землею і сталлю натруджені,
пожаром пропахчені, порохом битви опечені,
звелись наді мною в суворім і владнім напруженні,
щоб я не сконала на чорних снігах Задонеччини,
могутні, дбайливі долоні мойого народу,
стражданням спотужнені, спеками й стужами
шпарені,
моя охорона в страшній крутії небозводу
між тьмою і тьмою,
в падінні,
в самітному маренні,
долоні людей, допомога, підпора всесильна

в мені, наді мною, зі мною, навколо, повсюди,
я маса, я сила, я частка життя невіддільна,
я зводжусь! Я житиму! Земле! Народе мій! Люди!

1964